

Svoboda Róbert

Tanító téboly és egyéb furcsaságok Angol gyermekversek *James Orchard Halliwell* gyűjtésében

A műfordító előszava

Mi is jut eszünkbe a „gyermekvers” kifejezés hallatán? Mondjuk Weöres Sándor vagy Nemes-Nagy Ágnes művei, későbbbről Varró Dániel munkái vagy ezeknél sokkal szimplább kis rigmusok, melyeknek a szerzőjét se ismerjük, de tanította nekünk valaki valamikor régen és a fülünkben maradtak. Akárhogy is, egy-egy ilyen versike, legyen hosszabb vagy rövidebb, csupa zene, csupa móka, kacagás, esetleg szójátékokkal, nyelvi leleménnyel ékes.

De utazzunk vissza az időben egy kicsit, valóban nem sokat, mindössze pár száz évet. Talán nem ér majd meglepetésként minket, hogy a gyermekeknek szóló versek, ahogy a mesék, történetek is ebből az időből, kifejezetten sötét hangulatúak, véresek, egyszerűek könyörtelenségükben. Nyilván egyfajta oktató szándék jelenik meg bennük, kivéve amikor a bizarr vagy épp brutális részletek pusztán öncélúnak, értelmetlennek tűnnek. Ahogy a felénk is ismert Grimm fivérek-féle gyűjtés eredeti történetei (pl. Jancsi és Juliska, Hófehérke, Hamupipőke, stb.) gyakran felzaklathatják napjaink érzékeny olvasóját, úgy ezek a versek is okozhatnak álmatlan éjszakákat annak, aki felkészületlenül áll neki elolvasni őket. Azonban ha valaki kimondottan szereti felfedezni a régi Európa eredeti, cenzúrázatlan meséit, az versikéinkben is örömet fogja lelteni.

A válogatásunkban szereplő versek James Orchard Halliwell (vagy Halliwell-Phillipps) angol irodalmár és mesegyűjtő *Nursery Rhymes of England* (Anglia verses dajkameséi) című gyűjteményéből származnak, mely először 1842-ben jelent meg. A gyűjtemény bevezetőjében Halliwell hangsúlyozza, hogy a versek többségükben nagyjából a tizenhatodik századig vezethetők vissza, vagyis az ő szemszögéből nézve nem olyan régiek, persze akadhatnak köztük régebbre visszanyúló darabok is. Az biztos, hogy gyakran hosszabb versek, balladák töredékei, részletei és tanító szándékúak. És körülbelül ennyire is szorítkozik. Nincs itt semmi bonnyolult, túlmisztifikált elképzelés, ellenben vannak dudások és pásztorleányok, falu bolondjai és királyok, falánk semmirekellők és habókos doktorok és még sorolhatnánk.

Ebből következik, hogy szűkszavúságuk, tömörségük ellenére sokat elárulnak a korabeli hétköznapi életmódról. Képet alkothatunk az öltözködésről, étkezési szokásokról, valamint arról is, hogy a különböző foglalkozásoknak mekkora becsülete volt, illetve hogyan tekintettek egymásra a különböző társadalmi rétegek képviselői. Ezek néhol csak egy-egy elejtett megjegyzés formájában érhetők tetten, máshol egész konkrétan láthatóak.

Ahogy feljebb már utaltunk rá, ezek a művek jelentős mértékben eltérnek napjaink gyermekirodalmában megtalálható versektől. Egyrészt érezhető bennük egy már-már Tim Burton világát idéző groteskség és morbiditás, másrészt mellőzik a finomkodást és azt, amit manapság politikai korrektségnak szokás nevezni. A súlyos sérülések, a megvakulás, a betört fejek magától értetődő részei ennek a lírának, ahogy az állatokkal való cudar bánásmód is, legyen az egy véletlenül szíven lőtt disznó, vagy a gazda által fejbe lőtt antropomorfizált róka. Sőt, megjelenik a más nemzetek iránti előítélet is: a tolvajt, aki mindent ellop, s végül büntetésül piszkavassal vágják fejbe, nem véletlenül hívják Taffynek, a taffy ugyanis korabeli megnevezése, gúnyneve a walesi embereknek.

A gyűjtemény verseit Halliwell számos kategóriába sorolja, ezek közül a Történetekből, a

Dalokból és a Paradoxonokból (avagy Ellentmondókákból) válogattunk, mivel ezek bizonyultak a legizgalmasabbnak, legjellegzetesebbnek. A bemutatott darabok inkább az angol ajkú országokban ismertek, bár egyik-másik már megtalálta útját hozzánk is rajzfilmek, mesék, esetleg filmsorozatok útján vagy épp más irodalmi műben jutott szerephez.

Agatha Christie például előszeretettel használja a régi angol gyermekverseket krimijeinek címében, illetve magukban a történetekben a cselekmény előmozdítására, a gyilkos nem egyszer a versben leírtak mintájára követi el rémtetteit. Emellett a gyermekversek, vagy gyakran már csak a címük által felidézett játékos, ártatlan hangulat remek kontrasztot képez a bűnügyi történet atmoszférájával.

Hazánkban is népszerűek Lewis Carroll *Alice csodaországban* és *Alice tükörországban* című művei, melyek szintén rokonságot mutatnak ezekkel a versekkel, nem csak hangulati szinten. Halliwell gyűjtésének egyik darabja – melyben a szív királynő lepényt süt, amit aztán a kőr bubi ellop, de visszahoz, miután a lepényre éhes szív király jól helyben hagyja – szolgált alapjául az *Alice csodaországban* egyik ikonikus jelenetének. Carroll művében egy zűrzavaros bírósági tárgyalásról értesülünk, ahol a kőr bubi a vádlott, a vád pedig a már említett lopás. A fejetlen és érthetetlen eljárás a korabeli angol bírósági és jogrendszer kifigurázása. Az eredeti mondókat végül bizonyítékként hozzák fel a megvádolt bubi ellen. A valóságban a szerző személye ismeretlen, a vers először 1782 áprilisában jelent meg egy kiadványban.

Carroll és Halliwell kortársak voltak, nagyjából azonos hatások érthették és ugyanaz a sokrétű irodalmi érdeklődés vezérelhette mindkettejüket, ahogy azt hasonló akadémiai és irodalmi pályafutásuk is mutatja. Halliwell gyűjtését kortársai jól ismerhették, áttemelhettek belőle strófákat, meríthettek belőle ihletet és joggal feltételezhatték, hogy olvasóik ezt felismerik majd.

Ugyancsak megemlíthetjük Edward Lear limerickjeit és nonszensz verseit, melyek ihletettsége szintén visszanyúlik a régebbi korok balladáihoz, népköltéséhez, gyermekverseihez. Munkáira leginkább az „Orsó és borsó, a pocakos Béni...” kezdetű vers emlékeztet tematikájában és ritmusában is. A konkrét, groteszk figura bemutatása, a rá jellemző legfőbb tulajdonság illusztrálása irreális túlzásokkal, a valóságban lehetetlen elemekkel - ez mind rokon vonás a falánk, csillapíthatatlan éhségű férfiről szóló vers és Lear limerickjeinek és más verseinek.

Az alábbi válogatásban a sokszínűség bemutatására törekedtünk, hogy mindenki megtalálhassa benne a mulatságost vagy épp azt, amit olvasva hol nagy szemet mereszt, hol összevonja a szemöldökét.